

NIMET YHDISTÄVÄT SUOMALAISIA JA NAMIBIALAISIA

MINNA SAARELMA-MAUNUMAA

Väitö KSENALKAJAISESITELMÄ HELSINGIN YLIOPISTOSSA 14. MAALISKUUTA 2003

Väitöskirjani keskeisenä tavoitteena on selvittää kristinuskon ja eurooppalaisen kulttuurin vaikutusta Namibian suurimman väestöryhmän, ambojen, henkilönnimisysteemiin. Tämä nimisysteemin murros käynnistyi vuonna 1870, jolloin ensimmäiset suomalaiset lähetystyöntekijät saapuivat Ambomaalle, nykyisen Namibian pohjoisosaan. Koska suomalaisten toiminta kattoi vähitellen koko amboheimojen asuinalueen, heidän vaikutuksensa tähän prosessiin on ollut merkittävä. Myöhemmin ambojen keskuudessa toimi myös saksalaisia lähetystyöntekijöitä, niin luterilaisia kuin katolilaisia, samoin kuin Englannin anglikaanisen kirkon lähetystyöntekijöitä, jotka niin ikään toivat uusia vaikutteita perinteiseen ambokulttuuriin. Nykyään noin 80 prosenttia amboista on kristittyjä. Valtaosa heistä on Suomen Lähetysseuran työn tuloksena syntyneen Namibian luterilaisen kirkon (The Evangelical Lutheran Church in Namibia, ELCIN) jäseniä.

Lähetytyön ohella toinen vaikuttava tekijä tässä nimisysteemin murroksessa oli kolonialismi. Vuonna 1884 Lounais-Afrikasta (nykyisestä Namibiasta) tuli Saksan

siirtomaa. Aluksi saksalaiset eivät juuri olleet kiinnostuneita Ambomaasta, joka sijaitsi heidän laajan siirtomaansa reuna-alueilla. Tilanne muuttui kuitenkin nopeasti 1900-luvun alun herero- ja namasotien jälkeen, jolloin saksalaiset menettivät valtaosan afrikkalaisesta työvoimastaan. (Näissä sodissa sai surmansa 80 % hereroista ja 50 % namoista.) Tuhannet ambot lähtivät tuolloin töihin etelän maataloilille, kaivoksiin ja kotitalouksiin. Siirtotyöläisjärjestelmä toi eurooppalaisia vaikutteita Ambomaalle, ja tilanne jatkui Etelä-Afrikan hallinnon aikana, joka alkoi vuonna 1915 ja kesti aina vuoteen 1990, jolloin Namibia itsenäistyi. Niinpä ambojen henkilönnimistössä on myös maan saksalaisen, englantilaisen ja afrikaansinkielisen väestön vaikutusta. Maan vuosikymmeniä kestänyt itsenäistymistais-telu heijastui myös monin tavoin ambojen nimenantoon.

Katsokaamme tätä nimistön kehitystä hieman tarkemmin, aina perinteisen ambokulttuurin ajoista lähtien.

AMBOJEN PERINTEINEN NIMISYSTEEMI

Henkilönnimillä oli merkittävä asema perinteisessä ambokulttuurissa ja uskonnossa. Nimi ymmärrettiin olennaiseksi osaksi ihmistä ja hänen sieluaan. Koska ihmisen

ja hänen nimensä välinen suhde oli erottamaton, henkilön varsinainen nimi oli *oshidhila*, tabu. Nimen tietämisen avulla uskottiin myös voitavan hallita ihmistä ja vaikuttaa hänen elämäänsä. Siksi henkilönnimet olivat tärkeässä asemassa ambojen erilaisissa rituaaleissa. Ambot uskoivat myös, että ihmisillä, joilla oli sama nimi, oli myös tiettyssä mielessä sama persoonallisuus.

Ambojen perinteinen nimisysteemi perustui afrikkalaisiin nimiin, jotka aina merkitsivät jotakin — eli ne olivat semanttisesti läpinäkyviä. Kun lapsi syntyi, hän sai ensin väliaikaisen nimen, joka yleensä liittyi lapsen syntymähetkeen. Aamulla syntynyt poika saattoi saada nimekseen *Angula* ja tyttö *Nangula* 'aamu'. Yöllä syntynyt poika saattoi saada nimen *Uusiku* ja tyttö *Nuusiku* 'yö'. Nimiä annettiin myös syntymähetkeen liittyneiden tapahtumien mukaan, esimerkiksi *Mvula* 'sade', *Uukongo* 'metsästyks' tai *Iita* 'sota'. Nimet saattoivat myös kertoa, että synnytys oli ollut vaikea tai että kyseessä oli kaksosten syntymä ja niin edelleen.

Muutaman viikon iässä lapsi sai varsinaisen, pysyvän nimensä. Tämän nimen antoi isä. Nimenantoseremonia, *eluko*, oli tärkeimpiä ambokansan juhlia. Nämä varsinaiset nimet muistuttivat pitkälti syntymän jälkeen annettuja väliaikaisia nimiä, joskin niitä annettiin osaksi toisin perustein. Yleensä ambolapsi nimettiin jonkun isän ystävän tai sukulaisen mukaan. Kaimasuhteeseen liittyi monenlaisia velvollisuuksia, kuten lahjojen antamista ja lapsesta huolehtimisesta. Jos vanhemmat kuolivat, kaima vastasi usein lapsen kasvatuksesta. Kaimat myös samastettiin toisiinsa, mikä ilmeni heidän puhuttelussaan. Ambolapset esimerkiksi puhuttelivat myös isänsä pieniä kaimoja kunnioittavasti 'minun isäni'. Varsinaisen nimenantoseremonian lisäksi amboilla oli myös erilaisia kaimasuhteeseen liittyviä rituaaleja.

Väitöskirjani pääotsikko »Edhina ekogidho» on yleinen sanonta Ambomaalla, ja se viittaa ambojen kaimasysteemiin. Sana *edhina* merkitsee nimeä ja *ekogidho* yhdistämistä. Niinpä sanonta tarkoittaa, että nimet yhdistävät ihmisiä; jos lapsi on nimetty toisen henkilön mukaan, on hyvin todennäköistä, että tämän henkilön ominaisuudet periytyvät myös lapselle. Tämän uskomuksen vuoksi kaima valittiin aina erityisen huolellisesti.

Varsinaisen nimensä ohella ambot käyttivät patronymia, eli isän nimi liitettiin henkilön nimeen possessiivikonkordilla. Jos isä oli esimerkiksi *Amutenya* ja hänen poikansa *Nangolo*, pojan koko nimi oli *Nangombe yaAmutenya*.

Myös erilaisia lempinimiä käytettiin paljon. Yleensä ne kuvailivat ihmistä, hänen luonnettaan tai fyysisiä ominaisuuksiaan. Niin sanotut »ylistysnimet» (praise names) olivat niin ikään tyypillisiä ambojen nimistössä. »Ylistysnimi» on nimi, joka osoittaa ihailua ja kunnioitusta ja johon usein liittyy erityinen ylistysruno. Esimerkiksi kuningas Kambonde kaNankwayalla, joka hallitsi Ondongaa 1800-luvun lopulla, oli lukuisia ylistysnimiä, jotka muun muassa ylistivät hänen kaunista vartalooaan ja juoksunopeuttaan.

KRISTINUSKON JA EUROOPPALAISEN KULTTUURIN VAIKUTUS NIMENANTOON

Vuonna 1883 Ambomaalla toimitettiin ensimmäiset kristilliset kasteet, kun lähetysaarnaaja Tobias Reijonen kasto kuusi ambomiestä Omulongan lähetysasemalla. Nämä ensimmäiset kastetut hylkäsivät kaikki vanhat ambonimensä ja ottivat uudet raamatulliset nimet: *Abraham*, *Elias*, *Jakob*, *Johannes*, *Moses* ja *Tobias* — viimeksi mainittu oli myös Tobias Reijosen kaima.

Ensimmäinen ambokuningas kastettiin

▷

vuonna 1912, jolloin Ondongan kuningas Kambonde kaNgula otti vastaan kasteen kuolinvuoteellaan. Kuningas valitsi nimekseen *Eino Johannes*, joka oli hänen kastajansa, lähetyssaarnaaja Juho Wehasen vastasyntyneen pojan nimi. Kambonden seuraaja Nambala ya Kadhikwa kastettiin myöhemmin samana vuonna. Hän valitsi nimen *Martin Elifas*, joten hänestä tuli kastajansa Martti (Martin) Rautasen kaima. Samoihin aikoihin kastettiin myös useita muita kuninkaallisen suvun jäseniä.

Nämä varhaiset kasteet merkitsivät käännettä ambojen henkilönnimistön kehityksessä. Uudet nimet, jotka olivat raamatullisia ja eurooppalaisia — ja etenkin suomalaisia — levisivät kasteiden mukana kaikkialle Ambomaalle.

Kokosin väitöskirjaani varten nimiaineiston, jossa on mukana yli 10 000 ambon kastenimet vuosilta 1913–1993. Suosituummat naistennimet tässä aineistossa ovat (tässä järjestyksessä) *Selma, Maria, Martta, Hilma, Ester, Aina, Johanna, Loida, Helena, Anna, Josefina, Emilia, Hilja, Hileni* (< Irene), *Hertta, Paulina, Elisabet, Albertina* ja *Frida* ja suosituimmat miesten nimet *Johannes, Petrus, Andreas, Paulus, David, Tomas, Mateus, Erastus, Simon, Filemon, Filippus, Josef, Sakaria, Martin, Samuel, Immanuel, Sakeus, Timoteus, Titus* ja *Gabriel*. Usein vierasperäiset nimet ovat mukautuneet ambokielen äännesysteemiin, esimerkiksi raamatullisesta naisennimestä *Ester* on tullut *Esitela* ja eurooppalaisesta (suomalaisesta) miehennimestä *Vilho Viliho*. Kiinnostavaa on, että myös eurooppalaisia sukunimiä on Ambomaalla omaksuttu kastenimiksi: *Eriksson, Hynonen* (*Hynönen*), *Lehto, Rautanen* ja *Suikanen* (*Suikkanen*).

Miksi ambot eivät tyytyneet omakielisiin nimiinsä, kun heistä tuli kristittyjä? Syitä on monia. On huomautettu, että psykologisesti uusi »kristillinen» nimi symbo-

loi amboille uuden elämän alkamista kristittyinä ja perinteisten uskomusten hylkäämistä. Monille Afrikan kulttuureille on myös tyypillistä, että ihminen ottaa itselleen uuden nimen, kun elämässä tapahtuu jokin merkittävä käänne. On selvää, että Ambomaalla lasten nimeäminen Raamatun henkilöiden ja lähetystyöntekijöiden mukaan liittyi myös perinteiseen kaima-ajatteluun, jonka mukaan kaiman hyvät ominaisuudet perityvät lapselle. Ambojen kaimasysteemi selittääkin monen eurooppalaisen nimen suosion Ambomaalla.

Vierasperäisiä nimiä omaksuttiin innokkaasti myös siksi, että ne symboloivat muutosta »primitiivisestä» »moderniin» maailmaan. Ajateltiin, että afrikkalaiset nimet olivat vanhanaikaisia ja taantumuksellisia. Jopa sellaiset ambot, joilla ei ollut aikomustakaan kääntyä kristityiksi, omaksuivat eurooppalaisia ja raamatullisia nimiä. Monet ambot, joiden nimet olivat eurooppalaisille vaikeita lausua, saivat myös uudet eurooppalaiset nimet valkoisilta työnantajilta etelässä.

On selvää, että valtaosa suomalaisista lähetystyöntekijöistä kannatti eurooppalaisten ja raamatullisten nimien käyttöä kasteniminä, koska tämä oli myös muiden eurooppalaisten lähetysjärjestöjen yleinen käytäntö. Kantavana ajatuksena oli, että kristityllä tulee olla kristillinen nimi, ja eurooppalaiset ja raamatulliset nimet miellettiin sellaisiksi.

Vierasperäisten nimien suosio ei kuitenkaan ilahduttanut kaikkia lähetystyöntekijöitä. Jo 1900-luvun alussa muutamat suomalaiset lähetystyöntekijät alkoivat suositella amboille afrikkalaisia nimiä kastenimiksi. Innokkaimmat heistä, Emil Liljeblad ja Heikki Saari, antoivat jopa omille lapsilleen afrikkalaisia nimiä osoittaakseen amboille, että myös heidän nimensä kelpaavat kristityille. Myös jotkut ambopapit, muiden muassa Pinehas Kambonde, suosit-

telivat tuolloin kastettaville afrikkalaisia nimiä.

Asia herätti kuitenkin voimakkaita ristiriitoja suomalaisten keskuudessa, ja siitä käytiin monia kiistoja. Vähitellen mielipiteet alkoivat muuttua, ja vuonna 1937 lähettien kokous päätti ryhtyä suositteluun ambokielisten kastenimien käyttöönottoa. Suomen Lähetysseura julkaisi jo seuraavalle vuodelle nimipäiväkalenterin, joka sisälsi ehdotuksia ambokielisiksi kastenimiksi. Monet kalenterin nimistä olivat perinteisiä ambonimiä, kuten *Angula* 'aamu', *Iita* 'sota', jne. Näiden ohella kalenterissa oli myös uusia, merkitykseltään kristillisiä ambonimiä, kuten *Nahenda* 'armo' tai *Nekulilo* 'lunastus'. Tämä kalenteri, joka jäi Ambomaan ainoaksi nimipäiväkalenteriksi, vaikutti jossakin määrin ambojen nimenantoon, mutta vain hetkellisesti. Koska eurooppalaiset ja raamatulliset nimet miellettiin tuolloin yleisesti »kristillisiksi» nimiksi ja koska ne olivat myös muodikkaita, ambokieliset kastenimet eivät innostaneet ihmisiä.

AFRIKKALAISET NIMET UDELLEEN SUOSITUIKSI

Vaikka eurooppalaiset ja raamatulliset nimet olivat suosiossa, ambot eivät kuitenkaan hylänneet kokonaan omia nimiään. Tapa antaa lapselle väliaikainen ambonimi heti syntymän jälkeen säilyi myös kristittyjen keskuudessa, ja usein näitä nimiä käytettiin kotona lasten kutsumaniminä. Niinpä amboilla oli yleensä omakieliset nimet, joita käytettiin kotona, ja eurooppalaiset tai raamatulliset nimet, joita käytettiin erilaisissa virallisissa yhteyksissä, kuten koulussa, kirkossa, sairaaloissa ja virastoissa.

Vasta 1950- ja 1960-luvuilla afrikkalaiset nimet alkoivat tulla suosituiksi myös kasteniminä. Yleiseksi tavaksi tuli antaa lapselle kaksi tai kolme nimeä, joista ensimmäinen oli raamatullinen tai eurooppalainen ja jälkimmäiset ambonimiä.

mbomaan ainoaksi nimipäiväkalenteriksi, vaikutti jossakin määrin ambojen nimenantoon, mutta vain hetkellisesti. Koska eurooppalaiset ja raamatulliset nimet miellettiin tuolloin yleisesti »kristillisiksi» nimiksi ja koska ne olivat myös muodikkaita, ambokieliset kastenimet eivät innostaneet ihmisiä.

Ambonimien suosion nousun taustalla oli afrikkalaisen kansallistunteen voimistuminen ja itsenäistymistaistelun aloittaminen, joka innosti ihmisiä kaikkialla Ambomaalla. Vierasperäisiä nimiä alettiin välttää, koska ne liitettiin kolonialistiseen ajatteluun. Oikeastaan ei ole hämmästyttävää, että lähetystyöntekijöiden yritykset suosittelua ambonimiä kastettaville 1900-luvun alussa eivät tuottaneet tulosta. Aika ei yksinkertaisesti ollut vielä sille kypsä. Se mitä tarvittiin, oli afrikkalaisen kansallistunteen herääminen.

Kristityt ambot ovat usein antaneet lapsilleen afrikkalaisnimiä, jotka kertovat heidän uskostaan. Sellaiset nimet kuin *Etuhole* 'Hän rakastaa meitä', *Hupitho* 'pelastus', *Meitaalo* 'uskossa', *Natangwe* 'Hän olkoon ylistetty' ja *Peneyambeko* 'on siunaus' ovat tulleet suosituiksi. Nimet, jotka viittaavat syntymähetken aikaisiin tapahtumiin, ovat niin ikään yleisiä, samoin kuin myönteisiä tunteita heijastavat nimet, esimerkiksi *Panduleni* 'kiittääkää' tai *Ndinelago* 'olen onnellinen'. Yleensä ensimmäinen (eurooppalainen tai raamatullinen) nimi annetaan kaimanimenä, kun taas jälkimmäiset (afrikkalaiset) nimet annetaan niiden merkityksen perusteella. Nimenanto on nykyäänkin isän rooliin kuuluva asia, joskin poikkeuksiakin tästä on.

Nimien afrikkalaistuminen ilmenee myös siinä, että yhä useammat ambolapset saavat kasteessa pelkästään afrikkalaisia nimiä. Itsenäistymisen jälkeen monet ambot, jotka aiemmin tunnettiin heidän vierasperäisillä nimillään, ovat alkaneet käyttää afrikkalaisia nimiään myös virallisissa yhteyksissä. Kaimasysteemin vuoksi monet eurooppalaiset ja raamatulliset nimet pysyvät Ambomaalla kuitenkin suosittuina. Niin kauan kuin lapsia nimetään toisten ihmisten mukaan, samat nimet säilyvät yleisinä. ▷

PATRONYIMEISTÄ
PERIYTYVIIN SUKUNIMIIN

Periytyvä sukunimi oli tuntematon ilmiö perinteisessä ambokulttuurissa. Kuten jo totesin, ambot käyttivät isän nimeä varsinaisen nimen yhteydessä, esimerkiksi *Nangombe yaAmutenya*. Eurooppalaistyyppinen sukunimisysteemi alkoi kuitenkin syntyä Ambomaalla etenkin 1960-luvulta lähtien. Tärkeimpiä syitä tähän olivat toisaalta siirtomaahallinnon dokumentoinnin tarpeet ja toisaalta nimivaraston supistuminen, mikä johtui tiettyjen vierasperäisten nimien yleisyydestä. Koska monet ihmiset kantoivat samoja suosittuja nimiä — sellaisia kuin *Selma*, *Hilma*, *Mateus* tai *Petrus* — ihmisiä ei voitu erottaa toisistaan patronyymienkään avulla. Esimerkiksi yhdistelmä *Selma Mateus* alkoi monissa seurakunnissa olla huomattavan yleinen.

Uusi sukunimisysteemi perustui isien ja isänpuoleisten esi-isien nimiin. Yleensä periytyväksi sukunimeksi valittiin isän tai isoisän ambonimi. Oikeastaan on kiintoisaa, että eurooppalaistyyppisen sukunimisysteemin omaksuminen on näin afrikkalaistanut ambojen henkilönnimistöä.

Ambot käyttävät yhä runsaasti erilaisia lempinimiä jokapäiväisessä elämässä — aivan samoin kuin perinteisen nimikulttuurin aikana. Monet ihmiset myös tunnetaan paremmin heidän lempinimillään kuin virallisilla nimillään. Ambojen ylistysnimiperinne on sekin vielä voimissaan.

YHTEENVETO

Ambojen henkilönnimisysteemi on käynyt läpi merkittävän murroksen 1800-luvun loppuun ja 1900-luvun aikana. Murroksen päätekijöinä ovat olleet eurooppalainen kulttuurivaikutus ja kristinuskon omaksuminen. Tässä kehityksessä on nähtävissä monta samanaikaista ja osittain vastakkaista suuntausta. Toisaalta nimisysteemi on eurooppalaistunut, toisaalta tätä eurooppalaistumiskehitystä on voimakkaasti vastustettu. Osa perinteisen nimisysteemin piirteistä on kadonnut, toiset ovat säilyneet — tosin yleensä muuntuneina — ja monia uusia elementtejä on omaksuttu. Tapahtuneen prosessin tuloksena on nimisysteemi, joka koostuu sekä afrikkalaisista että eurooppalaisista elementeistä ja jossa näillä elementeillä on omat erityiset tehtävänsä. ■

MINNA SAARELMA-MAUNUMAA *Edhina ekogidho — Names as links: The encounter between African and European anthroponymic systems among the Ambo people in Namibia*. Elektroninen väitöskirja on luettavissa osoitteessa <http://ethesis.helsinki.fi/>. Väitöskirja julkaistaan syksyllä 2003 myös kirjana Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Studia Fennica -sarjassa.

Laurintie 102, 01400 Vantaa
Sähköposti: minna.saarelma@clinet.fi